

Dyktatura pod płaszczem demokracji – analiza zamachu stanu w Gabonie

Mateusz Kabaciński

Security
in practice

Dyktatura pod płaszczem demokracji – analiza zamachu stanu w Gabonie

Opracował: Mateusz Kabaciński, 19.09.2023 r.

Kontekst historyczny

Gabon to państwo położone w środkowej Afryce nad brzegiem Oceanu Atlantyckiego. Graniczy z Gwineą Równikową na zachodzie, Kamerunem na północy i Kongiem na wschodzie. Stolicą tego kraju, a zarazem największym miastem, jest Libreville¹. Historia jego niepodległości jest ściśle związana z rodziną Bongo. W sierpniu 1960 roku Gabon uzyskał niepodległość od Francji. W 1967 roku Omar Bongo, przyszły prezydent, założył Gabońską Partię Demokratyczną (fr. Parti Démocratique Gabonais, PDG), skupiając całą władzę w jednym punkcie. Mimo wprowadzenia w latach 90. XX wieku systemu wielopartyjnego PDG nadal sprawowała realną władzę². Omar rządził państwem aż do swojej śmierci w 2009 roku. Następcą Omara był jego syn – Ali Bongo. Objął on urząd prezydenta krótko po śmierci ojca, zwyciężając w wyborach prezydenckich³.

Mapa 1. Gabon na mapie Afryki.

¹ *Gabon country profile*, „BBC”, 1.09.2023, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13376333>, 6.09.2023.

² Tamże.

³ Tamże.

System polityczny w Gabonie

Prezydent Gabonu nie tylko pełni funkcję głowy państwa, ale jest także kluczowym graczem w kształtowaniu polityki i rządu krajem. To on ma ostateczne, decydujące słowo w wielu kwestiach – od polityki zagranicznej po politykę gospodarczą. Na mocy konstytucji Gabonu wybierany jest w wyborach powszechnych na pięć lat i ma uprawnienia do nieograniczonej liczby reelekcji⁴.

Warto wspomnieć, że wcześniej kadencja prezydenta wynosiła siedem lat. W kwietniu 2023 roku parlament przyjął nowelizację konstytucji, która ustanowiła kadencję prezydenta, parlamentu i władz lokalnych na pięć lat, synchronizując w ten sposób ich wybory. Parlament zatwierdził również zmianę w ordynacji wyborczej, która zmniejszyła liczbę obserwatorów wyborów do trzech w każdym lokalu wyborczym, wyznaczanych po jednym przez partię większościową, opozycję i kandydatów niezależnych⁵.

System wybierania prezydenta przez lata wywoływał wiele kontrowersji. Wybory odbywają się w trybie jednoosobowego głosowania, a zwycięża kandydat z największą liczbą głosów. Jednakże procesy wyborcze były często kwestionowane przez opozycję i obserwatorów międzynarodowych ze względu na oskarżenia i domniemania o nieprawidłowościach oraz braku przejrzystości⁶.

Senat w Gabonie – jedna z izb parlamentu obok Zgromadzenia Narodowego – pełni istotną funkcję w systemie politycznym kraju, gdyż skupia się na tworzeniu i uchwalaniu ustaw oraz nadzorze nad działalnością rządu. Składa się z 67 senatorów, wybieranych na sześciolatnie kadencje⁷.

Gabońskie Zgromadzenie Narodowe jest izbą niższą parlamentu i koncentruje się na tworzeniu ustaw oraz reprezentowaniu interesów obywateli. Liczy 143 deputowanych, wybieranych na pięcioletnie kadencje w wyborach powszechnych. System wyborczy opiera się na zasadzie większości względnej, a kandydaci rywalizują w jednomandatowych okręgach wyborczych⁸.

⁴ *Election for Gabonese National Assembly*, „Election Guide”, 26.08.2023, <https://www.electionguide.org/elections/id/4061/>, 29.08.2023.

⁵ *Gabon: Presidential term reduced from seven to five years*, „Africa News”, 7.04.2023, <https://www.africanews.com/2023/04/07/gabon-presidential-term-reduced-from-seven-to-five-years/>, 15.08.2023.

⁶ Tamże.

⁷ *The Senate of Republic of Gabon*, „ASSECAA”, <https://assecaa.org/index.php/en/62-association-of-senates-shoora-and-equivalent-councils-in-africa-and-the-arab-world-assecaa/members-councils/173-the-senate-of-republic-of-gabon>, 3.09.2023.

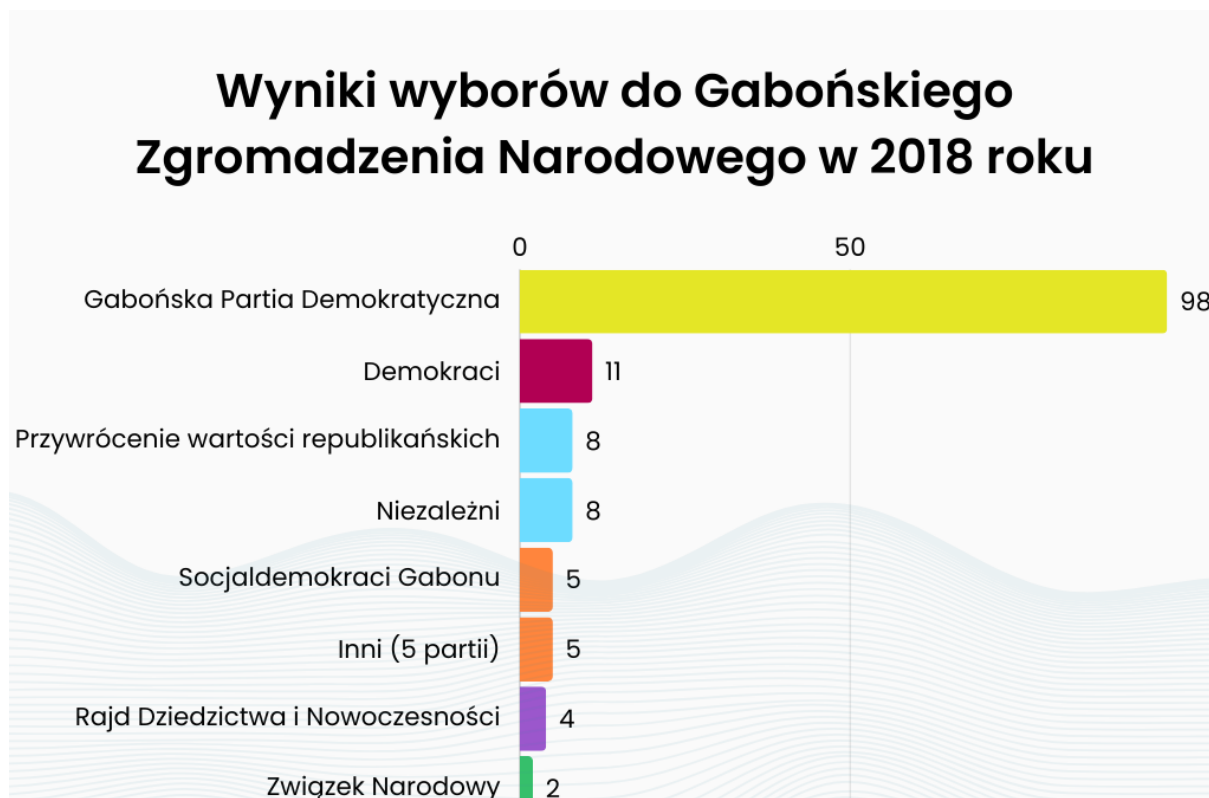
⁸ Tamże.

Wybory prezydenckie, parlamentarne i samorządowe

26 sierpnia 2023 roku odbyły się wybory prezydenckie w Gabonie, a 30 sierpnia krajowe organy wyborcze ogłosiły ich wyniki. Zwycięstwo odniósł Ali Bongo, zdobywając 293 919 głosów, czyli 64,27 proc. W wyborach uczestniczyło łącznie 19 kandydatów. Obok Alego Bongo realne szanse na konkurowanie miał Albert Ondo Ossy, reprezentujący partię Alternance 2023. Jednak uzyskał 140 690 głosów, co stanowiło 30,77 proc.⁹

W 2023 roku populacja Gabonu wynosiła 2 314 584 osób, z czego 846 643 (36,75 proc.) miało prawo do głosowania. W trakcie wyborów głos oddało 457 288 obywateli Gabonu. Oznacza to, że frekwencja wyniosła 56,64 proc.¹⁰

Również 26 sierpnia odbyły się wybory do Zgromadzenia Narodowego oraz struktur lokalnych. W tegorocznych wyborach parlamentarnych startowało ponad 10 partii, jednak żadna z nich nie miała realnych szans na zdobycie znaczącej większości. W poprzednich wyborach do Zgromadzenia Narodowego w 2018 roku PDG zdobyła aż 98 miejsc spośród

Wykres 1. Wyniki wyborów do Gabońskiego Zgromadzenia Narodowego w 2018 roku, opracowanie własne na podstawie: Election for Gabonese National Assembly, „Election Guide”, 26.08.2023, <https://www.electionguide.org/elections/id/4061/>, 29.08.2023.

⁹ Election for Gabonese National...

¹⁰ A.I. Mussavu, *Gabon: Ali Bongo officiellement réélu, des militaires prennent le pouvoir*, „Gabon Review”, 30.08.2023, <https://www.gabonreview.com/gabon-ali-bongo-officiellement-reelu-des-militaires-prennent-le-pouvoir/>, 2.09.2023.

143¹¹. Wyników tegorocznych wyborów nie ogłoszono, ponieważ doszło do przewrotu wojskowego.

Przewrót wojskowy i unieważnienie wyborów

Zamach stanu rozpoczął się wczesnym rankiem 30 sierpnia. Grupa żołnierzy pojawiła się w rezydencji Alego Bongo, ogłaszając przejęcie władzy w kraju. Prezydent został zatrzymany i uwięziony w budynku, aresztowano także jednego z jego synów, Noureddina Bongo Valentina, oskarżając go o zdradę stanu. W organizacji zamachu uczestniczyli oficerowie sił zbrojnych Gabonu oraz członkowie Gwardii Republikańskiej. Z relacji świadków wiadomo, że w trakcie zamachu słychać było odgłosy strzałów w centrum stolicy¹².

Po udanym zamachu junta wojskowa pojawiła się w państwowej telewizji Gabonu 24. Rzecznik wojskowy – Ulrich Manfoumbi – poinformował, że przemawia w imieniu Komitetu ds. Transformacji i Odnowy Instytucji (fr. Comité pour la transition et la restauration des institutions, CTRI)¹³. Ogłosił unieważnienie ostatnich wyborów, rozwiązanie wszystkich instytucji państwowych (w tym Senatu, sądów, Trybunału Konstytucyjnego, Zgromadzenia Narodowego), zdymisjonowanie prezydenta i premiera oraz zamknięcie granic¹⁴.

W czasie transmisji poinformowano również, że kompetencje prezydenta przejmie szef straży prezydenckiej gen. Brice Oligui Nguema. Junta zapewniła także obywateli, że już następnego dnia mieszkańcy Gabonu będą mogli swobodnie zajmować się swoimi sprawami „w godzinach od 6.00 do 18.00”. Jednak do końca tego dnia (30 sierpnia) wprowadzono całkowity zakaz wychodzenia z domu¹⁵.

Krótko po zamachu w internecie pojawiło się wideo przedstawiające Alego Bongo w areszcie domowym. Początkowo opinia publiczna była ostrożna w ocenie autentyczności

¹¹ *Election for Gabonese National...*

¹² *Military coup leader Brice Oligui Nguema sworn in as interim president in Gabon*, „ABC”, 4.09.2023, <https://www.abc.net.au/news/2023-09-05/gabon-coup-leader-nguema-sworn-in-as-interim-president/102814124>, 9.09.2023.

¹³ *Coup d’Etat au Gabon*, „L’express”, 4.09.2023, <https://www.lexpress.fr/monde/afrique/coup-detat-au-gabon-J5S4YHZNG5FPBNMY6PJLJS3GHM/>, 5.09.2023.

¹⁴ *Gabon, notre portrait du général Brice Oligui Nguema*, „Mondafrique”, 30.08.2023, <https://mondafrique.com/politique/le-general-clothaire-oligui-nguema-lhomme-fort-du-pouvoir-gabonais/>, 6.09.2023.

¹⁵ *General Brice Oligui Nguema, the man named to lead Gabon after coup*, „France 24”, 31.08.2023, <https://www.france24.com/en/africa/20230831-general-brice-oligui-nguema-named-gabon-s-new-leader-after-coup>, 2.09.2023.

nagrania. Dopiero po potwierdzeniu zaczęto je licznie udostępniać w różnych mediach społecznościowych, w tym na platformach: X, Facebook oraz LinkedIn¹⁶.

Na nagraniu dostrzec można siedzącego na fotelu prezydenta z wyraźnie zauważalnym grymasem na twarzy. Bongo początkowo stwierdził, że czuje się zdezorientowany – nie wie, co się dzieje ani gdzie są jego bliscy¹⁷. Następnie zaapelował o pomoc do swoich zwolenników, zachęcając ich do „podniesienia głosu”¹⁸.

Zdjęcie 1. Libreville – stolica Gabonu.

Reakcje lokalne

Ogłoszenie zamachu stanu wywołało powszechną radość w Libreville i innych miastach. Mieszkańcy stolicy w zasadzie od razu zorganizowali marsze, świętując zmianę

¹⁶ K. Armstrong, W. Ross, G. Kowene, *Gabon coup: Army seizes power from Ali Bongo and puts him in house arrest*, „BBC”, 30.08.2023, <https://www.bbc.com/news/world-africa-66654965>, 31.08.2023.

¹⁷ S. Solomon, *Gabon's Decadeslong Dynastic Leadership in Jeopardy After Coup*, „VOA News”, 30.08.2023, <https://www.voanews.com/a/gabon-s-decadeslong-dynastic-leadership-in-jeopardy-after-coup/7248487.html>, 31.08.2023.

¹⁸ *Gabon's Ali Bongo Ondimba Calls 'on the World to Make Noise'*, „YouTube”, 30.08.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=pJyiz7nz6H4>, 6.09.2023.

dotychczasowego ustroju. Wydarzenie wiązało się nie tylko z zakończeniem wieloletnich rządów rodziny Bongo, lecz również drastycznym zmniejszeniem wpływów Francji¹⁹.

Reakcje międzynarodowe

Arena międzynarodowa bardzo szybko zareagowała na zaistniałe wydarzenie. 30 sierpnia rzecznik Ministerstwa Spraw Zagranicznych po zamachu w imieniu Niemiec stwierdził: „Z niepokojem śledzimy wydarzenia w Gabonie i monitorujemy sytuację w ścisłej współpracy z naszymi partnerami”²⁰. Wang Wenbin, minister spraw zagranicznych Chińskiej Republiki Ludowej, wezwał do pokojowego rozstrzygnięcia gabońskiego konfliktu w drodze dialogu między oboma stronami²¹. Ismail Omar Guelleh, wieloletni prezydent Dżibuti²², potępił zarówno pucz w Gabonie, jak i narastającą ostatnio tendencję zamachów stanu w Afryce²³.

Rzecznik francuskiego rządu Olivier Veran w oficjalnym oświadczeniu powiedział, że Francja stanowczo potępia przewrót wojskowy. Wciąż na terenie Gabonu stacjonuje blisko 400 francuskich żołnierzy, jednak w wyniku zamachu wpływy Francji w regionie, jak sam stwierdził, ich liczba drastycznie zmalała²⁴.

Zdarzenie skomentowały również organizacje międzynarodowe, takie jak: Unia Afrykańska (African Union, AU), Unia Europejska (European Union, EU) oraz Wspólnota Gospodarcza Państw Afryki Środkowej (Economic Community of Central African States, ECCAS). Zarówno AU, EU, jak i ECCAS w czasie posiedzeń potępiły zamach stanu w Gabonie. Dodatkowo Unia Afrykańska stwierdziła, że pucz jest „rażącym naruszeniem” prawnych instrumentów Unii. Z kolei 5 września ECCAC zawiesiła Gabon w prawach członka organizacji²⁵.

¹⁹ A.M. Boudombo, M.S.C. Eyene, *Au Gabon, des proches du président déchu aux arrêts*, „BBC”, 31.08.2023, <https://www.bbc.com/afrique/articles/c4nqk82exzpo>, 7.09.2023.

²⁰ *Germany deplores military coup in Gabon*, „AA”, 31.08.2023, <https://www.aa.com.tr/en/africa/germany-deplores-military-coup-in-gabon/2979986>, 15.09.2023.

²¹ Xinhua, *China urges relevant sides in Gabon to resolve differences peacefully through dialogue*, „English News”, 30.08.2023, <https://english.news.cn/20230830/83e84d80057644df9c3d1aff42285026/c.html>, 13.09.2023.

²² Rządzi państwem od 1999 roku. S. Mednick, *Gabon election results were a 'smokescreen' for soldiers to oust unpopular president, analysts say*, „AP News”, 31.08.2023, <https://apnews.com/article/gabon-mutiny-president-bongo-bf34a2f16ab2a3a406270b3a735ef78f>, 2.09.2023.

²³ Od 2020 roku w byłych francuskich koloniach afrykańskich odnotowano już osiem zamachów stanu (łącznie z Gabonem) w siedmiu różnych krajach. S. Solomon, *Gabon's Decadeslong Dynastic...*

²⁴ *World reaction to the military coup in Gabon*, „Al Jazeera”, 30.08.2023, <https://www.aljazeera.com/news/2023/8/30/world-reaction-to-the-military-coup-in-gabon>, 30.08.2023.

²⁵ *Gabon coup leader meets regional envoy, opposition after inauguration*, „RFI”, 7.09.2023, <https://www.rfi.fr/en/africa/20230907-gabon-coup-leader-meets-regional-envoy-opposition-leader-following-inauguration>, 10.09.2023.

Kim jest przywódca puczu?

Brice Clotaire Oligui Nguema to gaboński generał pełniący obecnie funkcję tymczasowego prezydenta Gabonu oraz przewodniczącego CTRI, wcześniej szef straży prezydenta Gabonu oraz Naczelny Dowódca Gabońskiej Gwardii Republikańskiej²⁶. Od zawsze był jedną z najbardziej wpływowych postaci w kraju. Jako syn oficera wojskowego podążył w ślady ojca, kształcąc się w Królewskiej Akademii Wojskowej w Maroku²⁷. Za czasów rządów Omara Bongo był jednym z jego najważniejszych żołnierzy. Po śmierci prezydenta Nguemę wysłano do Maroka i Senegalu oficjalnie w ramach misji dyplomatycznych, ale w rzeczywistości prawdopodobnie po to, aby oddalić go od władzy²⁸. Po powrocie do Gabonu objął stanowisko szefa tajnych służb, a w 2019 roku został mianowany szefem Gwardii Republikańskiej²⁹.

W dniu zamachu stanu opinia publiczna ogłosiła go przywódcą puczu. Po zakończeniu transmisji telewizyjnej żołnierze idący ulicą nieśli go na rękach i nazywali prezydentem³⁰. Następnego dnia Nguema udzielił wywiadu dla „Le Monde”, w którym wyjaśnił, że zamach stanu został zorganizowany z powodu narastającego niezadowolenia w kraju od czasu, gdy Bongo ogłosił swoją kandydaturę na trzecią kadencję. Stwierdził także, że prezydent, którego uprzednio nazwał „emerytem”, wielokrotnie lekceważył konstytucję oraz przebieg wyborów³¹.

Jeszcze tego samego dnia Brice ponownie pojawił się w państwowej telewizji. Nie był to zwykły wywiad – w wypełnionej po brzegi sali w pałacu prezydenckim przywódca przyjął członków Gabońskiej Federacji Biznesu, aby wspólnie określić, w jakim kierunku ma iść transformacja gospodarcza i społeczna kraju. Posiedzenie rozpoczął słowami: „Jestem praktyczny i pragmatyczny, dlatego osobiście dopilnuję, aby dzisiejsze propozycje zostały zrealizowane”.

²⁶ K. Agbehonou, *Qui est Brice Oligui Nguema, le général à la tête du Coup d'État au Gabon?*, „Afrikbuzz”, 30.08.2023, <https://afrikbuzz.com/qui-est-brice-oligui-nguema-le-general-a-la-tete-du-coup-detat-au-gabon/>, 8.09.2023.

²⁷ Tamże.

²⁸ *Qui est Brice Clotaire Oligui Nguema, le Général à la tête de la transition gabonaise?*, „Cameroun Actuel”, 30.08.2023, <https://camerounactuel.com/qui-est-brice-clotaire-oligui-nguema-le-general-a-la-tete-de-la-transition-gabonaise/>, 13.09.2023.

²⁹ *Who is General Oligui Nguema, Gabon's new strongman?*, „Africa News”, 31.08.2023, <https://www.africanews.com/2023/08/31/who-is-general-oligui-nguema-gabons-new-strongman/>, 1.09.2023.

³⁰ *General Brice Oligui Nguema ...*

³¹ C. Bensimon, *Gabon's coup-leading general says President Bongo has been 'retired'*, „Le Monde”, 30.08.2023, https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/08/30/gabon-s-coup-leading-general-says-bongo-is-retired_6115749_124.html, 4.09.2023.

W czasie obrad Brice zobowiązał się do realizacji w trakcie sprawowania swojej prezydentury czterech kwestii: uregulowania długu wewnętrznego, przywrócenia systemu kontroli operacji gotówkowych w Ministerstwie Finansów, poprawy sytuacji emerytów poprzez sprywatyzowanie dwóch funduszy ubezpieczeń społecznych (Narodowego Funduszu Ubezpieczeń Zdrowotnych i Gwarancji Społecznych oraz Krajowego Funduszu Ubezpieczeń Społecznych) oraz walki z korupcją poprzez liczne kontrole finansowania projektów rządowych³².

Nguema zaprzysiężony na tymczasowego prezydenta

W dniu zamachu Nguema przejął kompetencje prezydenta, de facto obejmując tym samym władzę w kraju. Jednocześnie zyskał dużą przychylność zarówno innych żołnierzy, jak i samych Gabończyków. Krótco po zakończeniu puczu zaczęto planować nominację Nguemy na tymczasowego prezydenta. W niniejszej kwestii zyskał przychylność generałów, dzięki czemu 4 września 2023 roku w pałacu prezydenckim złożył formalne zaprzysiężenie jako „prezydent przejściowy”³³.

W swoim przemówieniu inauguracyjnym zapowiedział przeprowadzenie „wolnych i przejrzystych” wyborów oraz utworzenie w nadchodzących dniach nowego rządu. Ponadto zobowiązał się do zaproponowania nowej ordynacji wyborczej, nowego Kodeksu karnego, referendum w sprawie nowej konstytucji i uwolnienia wszystkich więźniów politycznych³⁴.

Ali Bongo znów na wolności

6 września 2023 roku w telewizyjnym orędziu rzecznik junty ogłosił uwolnienie prezydenta Bongo z aresztu domowego. Decyzja zapadła z powodu stanu zdrowia obalonego przywódcy, który według rzecznika musi udać się za granicę na badania lekarskie. „Ze względu na stan zdrowia były prezydent republiki Ali Bongo Ondimba może swobodnie się przemieszczać. Jeśli chce, może wyjechać za granicę na badania lekarskie” – oznajmił

³² A.M. Boudombo, *Voici les quatre priorités socioéconomiques du général Oligui Nguema*, „BBC”, 1.09.2023, <https://www.bbc.com/afrique/articles/cn37410y577o>, 8.09.2023.

³³ T. Naadi, *Gabon coup leader Brice Nguema vows free elections – but no date*, „BBC”, 4.09.2023, <https://www.bbc.com/news/world-africa-66705693>, 6.09.2023.

³⁴ *Military coup leader...*

płk Manfoumbi. Oświadczenie ogłaszające zwolnienie Bongo z aresztu domowego podpisał Brice Nguema³⁵.

Następnego dnia Nguema pojawił się w państwowej telewizji. Odczytał swoje orędzie, w którym ogłosił nominację premiera Gabonu. Został nim Raymonda Ndong Sima, polityk będący ministrem rolnictwa w latach 2009-2012 i premierem Gabonu w latach 2012-2014³⁶.

Podsumowanie

Zamach stanu w Gabonie jest już ósmym tego rodzaju przypadkiem w Afryce od roku 2020. Obecnie trudno jest określić, jakie będą jego długofalowe skutki dla sytuacji wewnętrznej kraju. Na pewno można mówić o zakończeniu ponad 50-letnich rządów rodziny Bongo. Brice Nguema, który objął pełnię władzy w państwie na mocy puczu, zobowiązał się też do rozwiązania czterech kwestii, m.in. uregulowania długu wewnętrznego czy kontroli wydatków Ministerstwa Finansów.

Nie jest także jasne, jak zamach wpłynie na politykę zagraniczną Gabonu. Jednak można spodziewać się ograniczenia wpływów francuskich. Warto zaznaczyć, że afrykańskie zamachy wojskowe często cieszą się wyjątkowym poparciem społeczeństwa i nie inaczej było w tym przypadku.

W niniejszej kwestii zaleca się śledzenie i analizowanie poczynąń Brice Nguemy w zakresie prowadzonej polityki zewnętrznej oraz wewnętrznej.

³⁵ *Gabon's military says deposed President Ali Bongo 'free' to travel abroad*, „Al Jazeera”, 7.09.2023, <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/7/gabons-military-says-ex-president-ali-bongo-free-to-travel-abroad>, 12.09.2023.

³⁶ *Gabon military government appoints former opposition leader as interim PM*, „Al Jazeera”, 7.09.2023, <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/7/gabon-military-government-appoints-former-opposition-leader-as-interim-pm>, 8.09.2023.